

NİKOLAY PAVLOVIÇ SOLNTSEV'İN HATIRATINA GÖRE BİRİNCİ CİHAN HARBİ'NDE RUSLARIN BAYBURT'U İŞGALİ

Russian Invasion of Bayburt in the First World War According to the Memory of Nikolay Pavlovich Solntsev

Zafer SEVER*

Gazi Türkiyat, Güz 2019/25: 237-249, DOI: 10.34189/gtd.25.0010

Öz: Birinci Cihan Harbi'nde geniş bir coğrafyada savaşmak zorunda kalan Osmanlı ordusu en zorlu mücadelelerinden birisini Kafkas Cephesi'nde verdi. Anadolu'daki en eski Türk yerleşimlerinden köklü bir tarihsel mirasa sahip olan Bayburt, yaşanan bu harpte Kafkas Cephesi içerisinde zorlu çatışmalara şahit oldu. Kop dağlarında düşmana karşı gösterilen destansı direnişin ardından geri çekilen Türk birlikleri Bayburt'u bir nevi düşmanın işgaline bırakmak zorunda kaldı. Bu cephede yaşanan hezimet sonrasında Erzurum, Muş, Bitlis, Trabzon ve daha sonra coğrafi olarak kritik bir bölgede bulunan Bayburt 16 Temmuz 1916 yılında Rusların işgaline uğramaktan kurtulamadı. Rusların Bayburt hareketinin başında Sibirya Kozak alayının komutanı Nikolay Pavloviç Solntsev bulunuyordu. Solntsev işgalden yıllar sonra Çin'in Harbin şehrinde kaleme aldığı hatıratında Rus birliklerinin Bayburt'a gidişlerini, şehirdeki kaotik durumu, çatışmaları ve işgalde yaşanan olayları detaylarıyla ve canlı bir anlatımla betimlemiştir. Bu çalışmada bu harbin Osmanlı cepheleri bakımından az bilinen bir safhası doğrudan düşman saflarının sıradan bir komutanı olan Solntsev'in notlarından yola çıkılarak değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Bayburt, Rusya, Solntsev, Birinci Cihan Harbi, Kafkas Cephesi

Abstract: Bayburt, which is one of the oldest Turkish settlements in Anatolia and has a deep-rooted historical heritage, witnessed the conflicts within the Caucasian Front during the First World War. After the defeat on this front, it was occupied by the Russians. Turkish troops, retreating after epic resistance in the Kop mountains, Turkish troops had to leave Bayburt to the enemy occupation. Nikolai Pavlovich Solntsev, commander of the Siberian Kazakh regiment, was the head of the Russian Bayburt campaign. Solntsev, in his memoirs written in China many years later, described the entry of the Russians into Bayburt, the situation in the city and the events of the occupation in detail and with vivid expression. In this study, a lesser-known stage of the First World War in terms of the Ottoman fronts is evaluated directly from the notes of Solntsev, an ordinary commander of the enemy ranks.

Keywords: Bayburt, Russia, Solntsev, First World War, Caucasian Front

Giriş

Birinci Cihan Harbi'nde geniş bir sahada çok sayıda cephede çatışan Osmanlı Ordusu bu zorlu mücadelelerden birisini de Kafkas Cephesi'nde verdi (Erden, 2017: 12-13). Savaşın başlamasıyla birlikte Türk kuvvetlerinin Ruslara karşı Kafkas

* Doktora Öğrencisi, Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ordu/TÜRKİYE. zafersever89@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1876-0246>, Gönderim tarihi: 16.07.2019/Kabul tarihi: 05.11.2019

Bölgesi'nde üstünlük sağlaması başta Enver Paşa olmak üzere kurmay heyeti tarafından büyük bir sevinçle karşılandı. Tiflis'te dahi endişeye sebebiyet veren bu durum Rus kuvvetlerinin Türklere karşı başlayan bu harbi öyle kolay kazanamayacağını anlamasına yol açtı (Kurat, 1990: 267). Ancak Türk ordusunun hazırlığı eksik özellikle de kış harekâtı için elverişsizdi. Bu olumsuz şartlar göz ardı edilerek Türk kuvvetleri iyi teçhizatlı olan Rus ordusuyla Sarıkamış'ta karşı karşıya geldi. Yapılan muharebelerde fazla kayıp veren Türk ordusu başarısız oldu ve daha önce Ruslardan alınan yerleri geri bırakmak zorunda kaldı. Rusların Türk kuvvetleri karşısındaki ilerleyişi Nikolay Nikolayeviç'in Kafkas Valisi ve Rus ordularının genel komutanı olarak tayin edilmesinin ardından da devam etti. 16 Ocak'ta karşı harekate geçen Ruslar, bir ay sonra Erzurum'u, daha sonra Muş ve Bitlis'i nihayetinde Nisan ayında Trabzon'u işgal etti (Kurat, 1987: 420-421).

Erzurum'un işgal edilmesi Osmanlı Devleti'nin direncini kırarken, Rusların cephede iştahını kabarttı. Ayrıca Osmanlı'nın üçüncü ordusu için hayati öneme sahip olan Trabzon Limanı'nın da işgal edilmesi bölgede Ruslara büyük avantajlar sağladı (Reynolds, 2016: 140). Bu şehirlerin işgal edilmesinin ardından coğrafi konum olarak Karadeniz'e açılan kapı olması bakımından stratejik bir noktada bulunan Bayburt'un işgal edilmesi Rus kuvvetlerine bölgede geniş bir harekât kabiliyeti kazandıracak ve askerlerini Karadeniz yoluyla Anadolu'nun iç kısımlarına rahatça geçirebilecekti. Yapılan taarruz planının ardından Ruslar, Erzurum-Trabzon hattındaki bütünlüğü sağlamak için Erzurum-Bayburt sınırında bulunan Kop Dağı mevkiine doğru harekete geçti (Okur-Göktaş, 2016: 174). Ruslar Kop Dağı ve çevresinde hiç beklemedikleri bir direnişle karşılaşınca şubat ayında başlayan çarpışmalar temmuz ayına kadar devam etti. Rusların bu hatta kuvvetli bir savunmayla karşılaşması itilaf kuvvetlerinin bu bölgedeki planlarını da bozmuş oldu. Bölgede Ruslara karşı verilen bu şiddetli direniş nihayetinde Ruslar tarafından kırıldı ve Bayburt işgal edildi. Lakin 'Kop Direnişi' bu harbin dikkat çeken mücadelelerinden biri olarak hafızalara kazındı. Nitekim Mareşal Fevzi Çakmak'ın "*Bayburt müdafaaası muvaffak olmuş bir Plevne sayılmalıdır.*" sözleri de buna bir kanıt niteliğindedir (Doğan, 2003: 1202).

Rusların bütün kuvvetleriyle taarruza geçmesiyle birlikte temmuz ayının ortalarına kadar süren Kop savunması zayıflamaya başladı. Bunun üzerine cephe kumandanı Bahaeddin Bey Kop cephesinde daha fazla dayanamayacaklarını anlayınca geri çekilme emri verdi (Doğan, 2003: 1198). Birinci Cihan Harbi'ni yakından takip eden New York Times gazetesi ise bu durumu "*Türk ordusu geri çekiliyor. Ruslar Bayburt ve Mamahatun (Tercan) civarında ki tepeleri ele geçirdi.*"¹ Şeklindeki bir başlıkla okuyucularına duyurdu. Türk kuvvetleri cepheden çekilirken Fevzi Çakmak Paşa ise 15 Temmuz 1916 gecesi Bayburt'tan ayrılarak Trabzon yolu üzerindeki Balahor'a

¹ 13 Temmuz günü Rusların Kafkaslarda önemli başarılar elde ettiğini Petrograd'da ki savaş ofisi tarafından resmi bir şekilde duyuruldu. Yüz yüze çarpışmaların ardından Türkler, Bayburt'un doğusundaki yükseklerden sürüldü ve şimdi geri çekiliyorlar gibi ifadelere yer verildi. Bkz., "*Türk Army Retreating*", (New York Times, 1916)

(Akşar) geldi (Doğan, 2003: 1198). Bölgede önemli bir dayanak noktası olan Bayburt 16 Temmuz 1916'da Rusların işgaline uğradı (Kurat, 1990: 295)

NİKOLAY PAVLOVIÇ SOLNTSEV VE RUSLARIN BAYBURT'U İŞGALİ

XIX. asırda Nikolayevski Akademisi'nin açılmasından² sonra askeri eğitimde sürekliliği sağlamak için ülke genelinde reforma giden Rusya, her bölgede benzer nitelikte askeri okullar kurmaya başladı.³ 1 Aralık 1892'de Omsk'ta Sibir Kozağı bir aileden dünyaya gelen Nikolay Pavloviç Solntsev de Rus askeri reformunun bir sonucu olarak kurulmuş olan Omsk Askeri Okulu'ndan 1909 yılında mezun oldu; ardından 1911 yılında Nikolayeviç Kavaleryiski okulunu başarıyla bitirdi. Birinci Cihan Harbi'nde yaklaşık iki yıl Kafkas Cephesi'nde yüzbaşı olarak görev yaptı (1915-1917). Daha sonra Sibiryaya Ordusu'nda çeşitli askeri görevlerde bulundu. Solntsev 1921 yılında Sibir Kozak taburunun, 1922 yılında ise Sibir Kozak alayında albay rütbesiyle komutanlık yaptı. Bolşevik ihtilâlinin ardından Kızılara karşı Beyaz Rusların yanında yer alan Albay daha sonra Çin'e sürgün edildi. Burada Şangay polis teşkilatında çeşitli hizmetlerde bulundu. Faaliyetlerine aralıksız devam eden Solntsev, Şangay'daki Kozak Meclisi Başkan Vekili olarak görev yaptı. 1949'dan sonra Çin'den Avustralya'ya taşındı. Burada aktif yaşantısına devam eden Albay Sidney'de yurtdışındaki Sibiryaya Kozak birliklerinin fahri atamanı oldu. Solntsev'le ilgili izlere en son Aralık 1967'de rastlanılmakta ve onun bu tarihten sonra hayatını kaybettiği düşünülmektedir. (Russkiy Rubej, 2015: 13); (Volkov, 2016: 587).

Bu çalışma Albay Solntsev'in 1934 yılının Ağustos ayında Çin'in Şangay şehrinde kaleme aldığı "*Bayburtskaya Operatsiya-Zanyatiya Goroda Bayburta 1 İyulya 1916 g.*" (Bayburt Harekâtı- 1 (16)⁴ Temmuz 1916'da Bayburt'un Ele Geçirilmesi) adlı hatıratı esas alınarak hazırlandı. Bu hatırat Sibir Kozaklarıyla ilgili hazırlanmış "*Sibirskiy Kazak. 1584-1932*, (Sibiryaya Kozakları 1584-1932) adlı Rusça yayınlanan eserin ikinci baskısında birçok Rus'un yaşadığı Çin'in Harbin şehrinde 1941 yılında yayımlandı (Solntsev, 1941: 158-165).

Bayburt'un işgal edilmesinde büyük rol oynayan Nikolay Pavloviç Solntsev, Cihan Harbi'nde Kafkas Cephesi'nde Rus ordularında önemli görevler alan Kozak

² XIX. asrın ortalarında meydana gelen Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devleti ve Avrupalı müttefikleri karşısında alınan mağlubiyetin ardından Rusya'nın devlet politikasında birtakım değişikliklere gitmesine sebep oldu. Kendisine yeni sömürge alanları oluşturmak için Kafkasya ve Türkistan yönünde genişleme siyaseti güdüldü; hem de bu siyasette başarıya ulaşabilmek amacıyla askerî reformlar gerçekleştirildi. Detaylı bilgi için bkz. (Özkan, 2017: 359-361).

³ Rus askeri eğitiminin modernizasyon süreci ve organizasyonu için bkz. (Özkan, 2019: 67).

⁴ O dönem Rusya'da Jülyen Takvimi kullanıldığından dolayı metin içerisindeki tarihler +13 gün eklenerek Gregoryen Takvimine göre düzenlenip parantez içerisinde verildi. Ayrıca Bayburt'un işgal tarihi 16 Temmuz olarak bilindiğine göre, Solntsev'in verdiği 1 Temmuz tarihi 3 (16) Temmuz olmalıdır.

birlikleriyle (Yeliseyev, 2001: 10), birlikte yaptığı Bayburt harekâtını anlattığı hatıratına şu şekilde başlar.

“Yüzbaşı rütbesinde iki Sibiryaya alayına komutanlık yaptığım sıralarda bana ayrı bir görev verildi. Ana ordulardan bir gün önce yola çıkmalı, sadece yayalar ve atlıların geçebildiği dolaşık dağ patika yolundan geçerek doğudan Bayburt şehrine ulaşmalı, düşmanı şose yolundan bekleyen Türk garnizonuna ciddi bir tehdit oluşturmalıydım. Sıra dışı bir görev olduğu için gönüllü olarak yüzlerce asker ve sıradan bir gözlemci olarak tugay karargâhı komutanı Zinkeviç de birliğe katıldı. 30 (15 Temmuz) Haziran’ın (Temmuz’un) şafağında yüzlerce askerle yola koyulduk, neredeyse durmadan birbiri ardına sıralanmış geçişi zor dağ patikalarında ilerleyerek bu yaban yerlerde hiçbir kimseyle karşılaşmadan geçitleri aşmaya başladık. Bütün gece hiç uzun mola vermeden, yemek ve dinlenmek için küçük molalarla ilerlemeye devam ettik. Elimden haritayı bırakmadan onu takip ederken Zinkeviç ile sürekli Bayburt’a zamanında yetişip yetişemeyeceğimizi düşündük. Nihayet hesaplamalarımıza göre 1 (16) Temmuz sabahı saat 6-7’ye doğru şehrin önünde boylu boyunca uzandığı son alçak sıradağda olacaktık. Geçişte taştan yapılmış bir Türk evi görünüyordu. Albay Zinkeviç ve 2 Kozakla birlikte, kayaların çıkıntılarının arkalarına saklanarak eve yaklaştığımızda gördük ki gece burada bulunan karakol ortadan kaldırılmış. Ateş sönmek üzere olduğundan bunu hemen anladık. Bu, bizim için büyük bir şanstı. Aksi takdirde burada mevzilenmiş bir avuç Türk bize asla bu tepeyi işgal ettirmezdi (Solntsev, 1941: 158-159).

Solntsev’in son cümlesi dikkat çekicidir. Çünkü sayıca Türklerden üstün olmalarına rağmen Kop dağlarında nasıl bir savunmayla karşılaştıklarını iyi biliyordu. Diğer taraftan Solntsev, Bayburt’a doğru yüzlerce askeri ile birlikte dağdan aşağıya inerken gördüğü Bayburt manzarasını şöyle betimler: *“Bayburt tarafına doğru sürünerek inerken bu sırada tüm harp süreci boyunca hiçbir zaman unutamadığım inanılmaz bir manzara gördük. Dağın dibinden yarım verst⁵ uzaklıkta Bayburt şehrinin yaz güneşinin aydınlattığı nehir (Çoruh) parıldıyordu ve bahçeleri yeşermişti (Solntsev, 1941: 159).* Yine şehre doğru yaklaşan Solntsev, bir gözlemci gibi şehri yüksek bir tepeden izler ve şehrin durumu ve bölgedeki Türk ordusu ile alakalı şu gözlemlerde bulunur:

“Bayburt’u koruyacak durumda olmayan Türk ordusu şehre şose yolundan yavaşça yaklaşıyor ve bir kısmı Bayburt boyunca köprüden geçiyordu, diğer kısmının ise molada olduğu görülüyordu. Sabahın ilk saatleri olmasına rağmen Bayburt uyumuyordu. Bizi henüz fark etmemişlerdi. Nizamımızdaki öncü Kozaklar yanımıza varınca birinci mevziyi alıverdiler. Ateş etmek için uygun bir mevzi alırken Türklerin bizi görmedikleri belliydi. Biz yani ilk olarak gelen 25-30 Kozak ile ilk ateşi açtığımız zaman Bayburt’taki manzara aniden değişti. Birden bir panik havası oluştu, sanki şehir endişeye kapılmış bir karınca yuvasına benziyordu. Türk orduları şosedan köprüye doğru hızla geçtiler, bazıları ise nehirden yüzerek ilerliyordu. Türk askerleri yoldan Bayburt’un dağlarına doğru kuzeybatı yönünde çekildi.” (Solntsev, 1941: 159).

Solntsev, Bayburt’a girdikleri zaman Türklerin şehri ateşe verdiğini belirtir. Şehrin askerler tarafından müdafaa amaçlı olarak ateşe verilmesini şöyle tasvir eder:

⁵1,0668 km’ye denk gelen eski bir Rus uzunluk ölçü birimi

Bir grup piyade taburu yolumuza çıkan şehrin kenar bölgelerini ele geçiriyordu. Türkler ise bize zarar vermeden düzensizce ateş etmeye başladı. Abartmıyorum, 10-15 dakika içinde Bayburt ordulardan temizlendi ve kalan küçük bir grup asker ise sokaklarda dört döniyor ve köprüden karşı dağlara doğru yöneliyordu. Geçen bu 15 dakika içinde biz önceden iyi düzenlenmiş kundaklamayı izliyorduk. Sanırım evlerin içine önceden yakılmak için samanlar yığılmıştı. Yukarıdan gördüğümüz kadarıyla aralarında atlıların da bulunduğu askerler, ellerinde meşaleler ile sokaklarda dolaşiyor ve meşaleleri pencerelerden içeri sokup evleri ateşe veriyordu. O anda şehrin her tarafında yangın şiddetlendi. Son olarak ise şehrin merkezinde bulunan nehrin üzerindeki köprü ateşe verildi. Köprüünün yanında tüfek fişegi deposu alev alev yanıyordu. Fişeklerin patlamaları duyuluyordu ve bazı mühimmatların daha da gürültülü patladığını duyuyorduk. Sanıyorum orada da cephane vardı” (Solntsev, 1941: 159-160).

Solntsev'in yukarıda anlattığı bu durum o kadar dikkat çekiciydi ki oluşan bu kaotik ortam sadece Solntsev'in notlarında değil Rus ve Amerikan Basınında da yer aldı. “*Bayburt Türkler tarafından yakıldı. Çar, Büyük Dük Nikolas'ı saldırı için tebrik ediyor*” adlı başlıkla New York Times bu haberi okuyucularına duyurdu⁶. Ayrıca Tiflis'te günlük yayınlanan Kafkas Gazetesi'nde ise Kafkas ordusunun kahraman birliklerinin Bayburt'u aldığını ve Türklerin kendi cephanelerini aceleyle imha ederek batıya doğru çekildiğini yazdı (Kavkaz, 1916: 2). Yukarıda Solntsev'in anlattığı olaydan ve dış basında yer alan haberlerden anlıyoruz ki Türkler, Bayburt'a küçük bir Rus birliğinin değil de esas Rus ordusunun geldiğini düşünerek şehri ateşe vermişti. Bu taktiksel hareket geri çekilen Türk ordusuna zaman kazandırmak için yapılmıştı. Solntsev'in cephede yaşanan olayları göz ardı edip büyük bir askeri başarıymış gibi 25-30 Kozakla *şehri 15 dakikada ordulardan temizledik* ifadesinin tecrübeli bir askerinin kaleminden değil de şovenist bir kalemden çıktığını göstermektedir. Bu noktada zaten geri çekilmekte olan Türk birliklerinden dolayı şehrin umulandan daha kolay ele geçirildiği daha doğru bir tespit olabilirdi.

İşgal günü Bayburt'ta yaşanan olayları bir kurgu yaparak kronolojik bir şekilde anlatan Solntsev'in Türklerin ilk ciddi saldırısının Bayburt'un ateşe verilmesinin hemen ardından sahip oldukları iki topu ateşleyerek yaptığını belirtir. Solntsev notlarına soğukkanlı bir anlatımla devam ederek bu anları şu şekilde izah eder:

“Atlardan indiğimizde biz uzak bir noktadaydık. Kaçan kozaklar da bize doğru geliyordu. Beklediğim gibi atılan mermilerden en çok zararı atlılar ve kaçmak için zaman bulamayan askerler gördü. Benim küçük subaylarımdan Garutsa omzundan ciddi şekilde yara aldı. Ayrıca iki Kozak ve birkaç at da hafif şekilde yaralandı. Birkaç dakika sonra Türk topçular, sıradağlardan kimsenin gözümediğinden emin olana kadar iki toptan yola ve geçidin yüksek yerlerine doğru rastgele ateş etmeyi sürdürdü. Gözümüzün önünde başka iki top

⁶ 17 Temmuz'da Petrograd'da ki savaş ofisi şunları yayınlıyordu: “*Kafkas cephemizin sağ kanadındaki saldırı ilerliyor. 16 Temmuz'da General Gornastav'ın kuvvetlerine ait Kuban Kozakları büyük başarılar elde etti. Türkler aceleyle geri çekilirken Bayburt'u ateşe verdi*”. İmparator, aşağıdaki telgrafi Tiflis'teki Büyük Dük Michael'a telgraf gönderdi: *Mutlulukla öğreniyorum ki benim Kafkas kahramanların büyük bir zafer elde etti. Daha iyilerini yapacağımıza inanıyorum... bkz., “Baiburt Burned by Turks”, (New York Times, 1916)*

getirdiler, dağın yanında durdular ve apaçık bize ateş etmeye başladılar. Top nişancılarının hakkını vermek lazım, kayaların arkasına saklandığımız için bizi hemen 'çatala' aldılar ve bizim birinci mevziimizin önünde sürümlü tarla vardı. Mermiler toprağa girip patlayarak bizi toprakla kapatıyordu. Böylece kayıp vermekten kurtulduk" (Solntsev, 1941: 160).

Top atışlarından Türk ordusunun önceden savunma amacıyla müstahkem mevkilere toplar yerleştirdiğini görüyoruz. Solntsev'in yukarıda anlattığı kargaşaya ve top atışlarına o gün Bayburt'ta görevli olan yedek subay Mustafa Nihat Özön da hatratında yer verir. Askerlerle birlikte şehirden ayrılmaya çalışan insanların yollarda mahşeri bir kalabalık oluşturduğunu, adeta tozu dumana kattığını belirtir. Bir tarlanın içinden yoldan geçenleri izleyen piyadelerin telefonda gelen "*düşman şehre giriyor, toplar ateş açsın!*" emriyle topların ateşlendiğini ve son mermi bitene kadar Ruslara sayısız top atışı yapıldığını söyler (Okur-Göktaş, 2016: 176).

Solntsev, notlarında bazı ilginç gördüğü, hafızasından silinmeyen olaylara da yer verir. Türklerin üzerlerine sayısız bomba attığı zaman kendilerine gelen şarapnelleri umursamayarak cesur olarak görünmeye çalışan Zinkeviç'in bir fırsatta kendisine şunları söylediğini belirtir. "*Mermilerden çok etkilendim ve artık bu durum midemi bulandırıyor*". Bu bombardımanın ardından topçuların onları ateşe vereceği korkusundan dağlardan aşağı Bayburt'a doğru inerken mevzi değiştirdiklerini de zikreden Solntsev onlara karşı çıkan şehrin müdafilerinin de artık ateş etmediğini ve geri çekilen orduları izlerken şehrin merkezine doğru geçtiklerini aktarır. Ayrıca şehirde yaşayan ahalinin evlerden çıkmaya başlayıp yangınları söndürmek için var güçleriyle uğraştıklarını da notlarına ekler (Solntsev, 1941: 160).

Solntsev, Türk ordusunun artık şehirden uzaklaştığı zaman Zinkeviç ve 18-20 Kozak'la birlikte sabah saat 8-9 sularında şehre girdiğini belirtir. Ana şose yolunda Bayburt sakinlerinden oluşan bir Türk heyetinin önlerinde durduklarını ve bu heyetten ölüm korkusu içindeki beş-altı ihtiyarın onları ellerinde tepsilerle selamladığını belirtir (Solntsev, 1941: 161). Hatıratın bu bölümünde bir kopukluk ve eksiklik olduğu açıktır. Biraz önce onlara ateş edip şehrin içine doğru çekilen askerlerin akıbetiyle ilgili bir bilgi vermemektedir. Bahsettiği heyetin önlerine geldiği zaman yaşanan ilginç bir olaya da hatratında şu şekilde yer verir:

"Olaysız olmaz! Heyetten aksakallı bir ihtiyarın üzerinde göğüs boyunca asılmış gümüş zincirli bir saati vardı. Rusların yöre sakinlerini incitmediğinden emin olup sokaktan geçtim ve arkamda bir gürültü duyunca kesin bir şey olduğunu anladım. Arkama döndüm ve aynı ihtiyar başını eğip beni selamladı ve bir şeyler mırıldandı. Ne olduğunu anlamak için tercümana gerek yoktu herhalde... Benim sevdiğim askerlerden biri olan Mihail Rogaçov'un yüzünde gergin bir ifade vardı. İhtiyarın boynunda bir dakika önce duran zincirli saatin bulunduğu yerde şimdi ise sadece tele ilişik bir düğme asılıyordu. Bir sürü ithamla birlikte Rogaçov'a atılan sesli bir tokadın ardından yaşlı Türk saatini ondan geri almıştı" (Solntsev, 194: 161-162).

İhtiyarın tokat atıp Rus askerinin elinden saati geri alması az önce korku içinde tepsilerle ikramda bulduklarını iddia ettiği ihtiyarların korkmalarına rağmen dik durduğunu ve haklarını korumaya çalıştığını göstermektedir. İlginç gördüğü olayları aktardıktan sonra Solntsev, şehrin kontrolünü sağlamalarına rağmen hala güvenliklerinin tam olmadığını düşünerek endişelendiklerini ve Türklerin Bayburt'tan çekildiklerini bilmelerine rağmen kendilerini hezimete uğratacağından korktuklarını söyler. Bu sebeple ivedilikle yaya piyadesine şose boyunca güneye doğru hareket etmesini ve Kozak müfrezesine Rudenko ile beraber karayolu boyunca şehre doğru geride kalan erkek nüfusunun toplanmasını emreder (Solntsev, 1941: 161). Artık Bayburt'un kontrolünü ele geçirdiklerini söyleyen Solntsev kendilerinin şehrin güvenliğini sağlamak için harekete geçtikleri zaman karargâh komutanı Albay Zinkeviç'in ise şosedan ana ordularını karşılamak için gittiğini belirtmektedir. Kuban Ordusunun Kozak piyadelerinin öğle sularında Bayburt'a geldiğini ve bu gelen ilk piyadelerin ardından şosedan gelen ve dağlardan inen bölüklerin de Bayburt'a girmeye başladığını söyler (Solntsev, 1941: 162).

Rus birliklerinin şehre girdiği zaman Bayburt'ta ki yangının devam ettiğini ve bu birliklerin de yangını söndürmelerinin zor olacağından dolayı onunla ilgilenmeyip şehri yanmaya bıraktıklarını zikreden Solntsev, depolardan gelen patlama seslerinin de bütün gece ve ertesi gün boyunca duyulduğunu belirtir. Ayrıca kendi askerleri yangından zarar görmesin diye bölgenin kontrol altına alındığını ve askerlerin yaklaştırılmadığını da aktarır. O gün Bayburt'a Rus birlikleri akın akın gelmeye başlar. Önce ikinci alaydan 200 kişilik birlik daha sonrada cephede Türklere karşı başarı kazanmış 300 askerden oluşan diğer bir birlik de artık Bayburt'ta gelir. Solntsev akşama doğru Rusların şehre tamamen yerleştiğini, piyade bölüklerinin gece nöbeti tuttuğunu, Kuban Kozaklarının ise gece atlı devriye yaptığını belirtir⁷ (Solntsev, 1941: 162).

Solntsev, işgal günü kendi birliklerinin de içinde olduğu bir kargaşadan bahseder. Bunun yanı sıra her taraftan Bayburt'a gelen Rus birliklerinin düzensizliğini ve Bayburt'ta kimin baş komutan olduğunun bilinmediğini de bugün gibi hatırladığını dile getirir. Büyük atlı araba katarlarıyla sağlık ekiplerinin ve çeşitli bölüklerden oluşan karargâhların hepsi hâlâ yer yer yanan şehrin ve yolların her yanında yerleştiklerinden bahseder. Ayrıca yüzlerce esir⁸ Türk askerlerinin de açık havada bir birliğin içinde tutulduğunu belirten Solntsev, şehirdeki manzaranın sabahkinden

⁷ Rus postallarının yıllar sonra tekrar Bayburt'ta görülmesi daha önce Osmanlı-Rus Savaşı'nda (1828-1829) Ruslar tarafından Bayburt'un işgal edilmesi üzerine Zihni'nin yazdığı şu koşmayı bize hatırlattı

"Vardım ki yurdumdan ayağ göçürmüş,

Yavru gitmiş ıssız kalmış otağı

Camlar şikest olmuş meyler dökülmüş

Sakiler meclisten çekmiş ayağı..." (Taşkesenlioğlu, 2017: 30).

⁸ Bayburt çevresindeki muharebelerde 4'ü üst rütbeli olmak üzere 138 rütbeli ve 2100 asker esir alındı. Detaylı bilgi için bkz. (Kersnovskiy, 1994: 157); ayrıca esir alınanlar arasında Bayburt Kaymakamı Yusuf Ziya Bey'de bulunuyordu. bkz. (Aktaş, 2019: 267).

daha az karmaşık olmadığını, sabah şehirden ayrılmak için oluşan kargaşanın şimdi şehre geri dönmek için oluştuğunu söyler (Solntsev, 1941: 162).

Akşama doğru 100, 200 ve 300 kişilik askerlerden oluşan birliklerin, makineli tüfekleriyle birlikte şehre geldiklerini alay karargâhının o gece sabaha kadar hiçbir görev yapmadan dinlenmeye çekildiğini söyleyen Solntsev, çadırların kurulduğunu, atların bağlandığını ve şehirden yükselen gürültü ve seslere rağmen askerlerin dinlenmek için uykuya geçtiğini söyler (Solntsev, 1941: 162-163). Bu esnada kendisinin Kafkas Cephesi'nde yaşadığı en trajik olayı, yani Bayburt'ta işgal gesesinde yaşadığı paniği, bir film sahnesi gibi şu şekilde anlatır:

"Ben ve ast rütbede olan subayım Rodenko ile İngiliz çadırında soyunmadan ama soğuğa karşı önlem alıp çadırı kapatıp uyuduk. Gece 12:00' den sonra aniden korkunç bir gürültüyle, silah sesleriyle ve sanki yüzlerce uzun 'aaaa' sesinden oluşan bağırlarla uyandık. Hemen ayağa fırlayıp çadırın iyi yapılmış ve kolayca açılmayan 12 İngiliz çengelini açmaya çalıştık. Bu arada ordugâha yaklaşan insanların sesleri her dakika artıyordu... Nihayet çadırı açtık. Düğmeleri iliklenmemiş ceketli, ellerinde tüfekleriyle 300-350 adım mesafede bir yığın asker gördük. Ellerindeki tüfekleri yukarıya kaldırıp nehri geçiyorlardı. Uzun 'aaa'ların ardından çadırlarımıza doğru koşmaları bizde sadece tek bir düşüncüyü, Türklerin gece vakti saldırma ihtimali düşüncesini, uyandırdı. Sola bir bakış attık ve korkunç bir şey! Ordugâhta terkedilmiş çadırların, yüklerin ve bağlanan birkaç atın dışında hiçbir kimse yoktu! Şehirden ise dehşet içindeki bağırlar, el bombalarının gürültüleri ve şosedan geriye doğru giden insanların sesleri geliyordu. 'Esaret kaçılmaz' düşüncesi yıldırım gibi beynime işledi ve tüfeği şakağıma doğrulttum. Tüfeğimi güçlükle şakağımdan çeken Rudenko olmasa belki de Bayburt'u yeni almışken kaderin kurbanı olacak ve geleceği göremeyecektim. Rudenko 'Kaçabiliriz' diye bağırdı ve beni çekti. Terkedilmiş ordugâhu geçip şoseye yöneldik ama bizi ondan sonra geniş bir hendek ayırdı. 'Allah' diye bağırarak Türklerden kaçarken birinci köprüyü karanlıkta geçtik. Ay şoseyi aydınlatıyordu. Tanrım şosedede neler oluyordu! Devrilmiş arabalar ve kaçan bir yığın insan. Esirlerin büyük bir kısmı kaçmaya başlayıp paniğin ve heyecanın derecesini arttırıyordu. Çoğunun bu kaçan esirleri şehre giren Türk ordusuna benzettiğini düşünüyordum. Kaçan Kozanın onları kılıçla kestiğini ve 'Türkler' diye bağırdığını bizzat gördüm. El bombalarının ve tüfeklerin sesleri duyuluyordu... Hem insanlar hem de atlar bir bir hendeğe düşüyordu... Gerçek bir cehennemdi bu. Yoldan aşağı üşürülmüş sıhhiye arabaları ve hüngür hüngür ağlayan hemşireler... Sırf dalgalanan saçlarıyla koşan ve atın kuyruğuna tutunurken büyük bir atlayış yapan ak saçlı papazı gördüm. Kaçan insanların kaosunda hayalet gibi görünüyordu. Şosedede 5-6 verst koştuktan sonra insanlar sakinleşmeye başladı ama hepsi hâlâ kaçmaya devam ediyordu. Bayburt, garnizonu tarafından 24 saat içinde ikinci defa terkedilmişti. Subaylardan Semidotski'nin 6. yüzlük birliğine rastladığımda onun atına atladım. Alayımızın serbest bir atını bulana kadar iki kişi yolu takip ettik. Boş bir at bulup ona bindiğimde kendimi daha iyi hissetmeye başladım (Solntsev, 1941: 163-164).

Solntsev, hatıratını yıllar sonra kaleme almış olmasına rağmen o gece yaşanan olayları en ince ayrıntısına kadar anlatması olayların kendi hafızasına kazındığını açıkça göstermektedir. O gece Bayburt'ta yaşanan bu mahşeri durumu anlattıktan sonra Solntsev hatıratına devam eder. Piyade alayının Bayburt'tan 10 -15 verst

uzaklıkta ki şose yolunda ordugâhını kurduğunu söyleyen Solntsev, başka bir Rus alayının kaçan askerleri görünce onları Türklere benzettiğini ve ateş etmeye başladığını belirtir. Hatta bazı askerlerin Türklere önlerini kestiğini bağırarak dağlara doğru kaçtıklarını da aktarır. Solntsev, gün ağarmaya başladığında her tarafta dağınık Kozak askerlerinin olduğunu ve bu başı bozuk birliklerin nihayet bir toplanma borusunun sesiyle bir araya geldiğini, bu toplanan askerlerin de kendileri gibi yarı giyinik halde ancak alay sancaklarının yanlarında olduğunu belirtir (Solntsev, 1941: 164).

Türklerin peşinde olan istihbaratçıların verdiği bilgilere göre Türk birlikleri iyice Bayburt'tan uzaklaşmıştı. Sabah gün ağardığında ise devrilmiş arabalar, terkedilmiş araçlar, öldürülmüş esirler ve Rus askerleri gece şehirde yaşanan kaosu gözler önüne seriyordu. Gece şehirde yaşanan bu olayı trajedi olarak değerlendiren Solntsev bu kargaşanın sebeplerini şu şekilde açıklar:

“Daha önce söylediğim gibi, Bayburt'un işgal edildiği gün şehirde o kadar çok insan bulunuyordu ki, sanırım şehre giren birliklerin de birbirlerinden haberi yoktu. Duyduğuma göre akşamleyin bir bölük şehirde dururken Kuban Kozaklardan oluşan istihbarat piyade birliği Türklerin yerini tespit etmek için gitmiş. Türk askerlerin bulunduğu yeri öğrenince bu birlik, Bayburt'a neşe içinde geri dönmüş. Bu istihbarat birlikleri Bayburt'ta girdiği zaman bütün nöbet birlikleri birden telaşa kapılmış. Birden bağırarak Türklerin ardından karanlıkta giden ve ne olduğunu anlayamayan bölükler paniğe kolayca kapılmış ve olan olmuş. Ayrıca ordugâhımızda bulunan esirler de bu paniği iyice arttırmış. Anlaşılan esirlerin başındaki nöbetçiler acil alarmını duyunca bir an önce esirleri öldürerek yaşanan bu kaosu bitirmek istemiş ve katliam başlamış. Nöbetçilerden kaçan esirler paniğe dönüşen ilk kaosu böylece oluşturmuş. En son bu olayın sebeplerinin resmi soruşturmasının başladığından bahsediyorlardı. Ertesi gün bölükler görevlerine koyuldukları için soruşturma mümkün olmadı. Sonra da bu konu hakkında bir şeyler duyma fırsatım da olmadı” (Solntsev, 1941: 164-165).

Bayburt'ta sahipleri tarafından terkedilmiş dükkânlar ve meyhaneler dahil olmak üzere çok güzel yerlerin olduğunu, şehrin işgal edildiği gün ellerinde Türk rakısı dolu şişelerle sarhoş Rus askerlerine rastlandığını da aktaran Solntsev, işgalden yıllar sonra kaleme aldığı hatıratını şu şekilde tamamlar. *“Benim için Bayburt Operasyonu hafızamda hep canlı kalacak; çünkü bu kısa zaman içinde çok farklı duygular yaşadım. İlginç bir görevi yerine getirmenin heyecanı ve telaşı, yani Bayburt'a girişimiz, başarılı bir iş yaptığımızdan dolayı duyduğum gurur, Türklerin Bayburt'ta yaşadığı panik, Bayburt'un benim tarafımdan işgal edilmesi, esaret üzerine hüznümlü düşüncelerim ve Rus subaylarının asla esir düşmediği fikri hafızamda sağlam bir şekilde yaşamaktadır (Solntsev, 1941: 165).*

SONUÇ

Kop dağlarında verilen amansız mücadelenin ardından Türk birliklerinin askeri bir taktik gereği geri çekilme kararı almasıyla Bayburt'ta bulunan ordunun Akşar'a

doğru çekilmesi şehri bir bakıma savunmasız bıraktı. Bayburt böylelikle bir kez daha Rus işgaline uğradı. Ana ordularından önce Bayburt'a doğru hareket eden öncü birliğin önemli sayılabilecek bir direnişle karşılaşmaması şehrin kolay bir şekilde işgal edilmesine yol açtı. Bu durum Rus ordusu içerisinde sıradan bir komutan olan Solntsev için büyük bir şanslı elbet, lakin Bayburt'un düşman işgalinden kurtuluşuna kadar (21 Şubat 1918) Bayburt için hiç hatırlanmak istenilmeyecek kara günlerin başlangıcı oldu.

Rusya'da Bolşevik ihtilâlinin çıkmasının ardından Kafkas Cephesi'nden çekilen Ruslar, Bayburt'u bölgede kendi taşeronluğunu yapan Ermeni çetelere bıraktı. Bayburt sanki Rus işgaline değil de asırlardır beraber yaşadıkları ve adeta Türkleri sırtından vurmak için fırsat kollayan Ermenilerin işgaline uğradı. Ne yazık ki bu tarihten itibaren Müslüman Türk ahalinin üzerinde tarihin kanlı mazisinde yerini alacak acımasız bir mezalim başladı.

KAYNAKÇA

Gazeteler

Kavkaz Ejednevnyaya Literaturno-Politiceskaya Gazeta (1916), 5 (18) İyulya.

New York Times (1916), 14, 17, July.

Russkiy Rubej (2015), 4 Noyabrya.

Araştırma Eserler ve Makaleler

AKTAŞ, Esat (2019), "Bayburt Kaymakamı Yusuf Ziya Bey'in Esaret Yılları ve Türkistan'daki Faaliyetleri", *İşgalden Kurtuluşunun 100. Yılında Bayburt*, (Ed. S. Çiğdem, M. Y. Taşkesenlioğlu, E. Aktaş), Bayburt: Bakütam, 263-281.

DOĞAN, Ayhan (2003), "I. Dünya Savaşında "Kop Savunması" ve Ulusal Birliğimiz Açısından Önemi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1191-1210.

ERDEN, Ömer (2017), *Türkiye'nin Doğu Sınırının Oluşumu*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

KERSNOVSKIY, A. A (1994), *İstoriya Russkoy Armii 1915-1917 gg.*, Tom Çetverty, Moskva.

KURAT, Akdes Nimet (1987), *Rusya Tarihi Başlangıcından 1917'ye Kadar*, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

KURAT, Akdes Nimet (1990), *Türkiye ve Rusya*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

OKUR, Mehmet-GÖKTAŞ, Serdar (2016), "Birinci Dünya Savaşı'nda Bayburt'un İşgali ve Göç", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 173-184.

ÖZKAN, Murat (2017), "Çarlık Rusya'nın Askerî Okulu: Nikolaevskaya Akademisi", *Türk Tarihine Dair Yazılar II*, (Ed. A. Demir, T. Kalkan, E. Erdoğan), Ankara: Gece Kitaplığı, 357-369.

ÖZKAN, Murat (2019), "Rus Emperyal Yayılmasının Bir Vasıtası Olarak Orenburg Neplüeyev Askerî Okulu", *4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi (14 – 17 Şubat 2019 / Yalova)*, Ankara, 65-82.

REYNOLDS, A. Michael (2016), *İmparatorlukların Çöküşü Osmanlı-Rus Çatışması 1908-1918*, (Çev. Yücel Aşıkoğlu), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

SOLNTSEV, N. P (1941), "Bayburtskaya Operatsiya", *Sibirskiy Kazak Voyskoboy Yubileyniy Sbornik Sibirskogo Kazaçyago Voyska*, (Red. E. P. Berezovski), Vıpusk Btoroy, Harbin, 158-165.

TAŞKESENLIOĞLU, Cihat (2017), "Bayburt'ta İlk Rus İşgali:1828-1829", *Bir Hilal Uğruna/ Şehit ve Gazileri ile Bayburt*, (Ed. M. Yasin Taşkesenlioğlu), Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yayınları 27-33.

VOLKOV, S. V (1995-2016), "Uçastniki Belogo Dvijeniya v Rossii", Baza Dannıh No 2, Bukva S, Na Yanvar.

YELISEYEV, Fedor İvanoviç (2001), *Kazaki na Kavkazskom Fronte*, Moskva.

ЕКЛЕР

Ek 1. Albay Nikolay Pavloviç Solntsev

Н. П. СОЛНЦЕВЪ.
(Вып. 1909 г.)
Сиб. К. В. полковникъ.

Ek 2. Sibirya Kozak Alayı'nın Bayburt'u İşgal Şeması

